

NONPROFIT SZERVEZETEK MAGYARORSZÁGON¹

BUCHER ESZTER, PHD.

Absztrakt

A XXI. században a kommunikációs- és közlekedési eszközök, a technika, a technológia fejlődésének köszönhetően nagy távolságokat győzhetünk le térben és időben. Egy felgyorsult, globalizálódott világban élünk, mellyel szemben egy egészen más értékrendet képviselnek az alulról szerveződő társadalmi képződmények és a nonprofit szervezetek. Hangsúlyozni kell a helyi, lokális közösségek jelentőségét, hiszen a civil társadalom „építőkövei”, hozzájárulnak az alapvető értékek átadásához, egy jól működő helyi társadalom létrejöttéhez, a társadalmi, gazdasági élet formálásához.

Hazánkban a rendszerváltozás óta eltelt három évtized alatt a nonprofit szektor jelentős számbeli gyarapodáson és fejlődésen ment keresztül, de a helyét a magyar társadalomban még ma is keresi. Az országban a 80'-as évek végétől végbement politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás megnyitotta az utat a civil szféra kibontakozása előtt, a korábbi gátak megszűnésével a fejlődés robbanásszerű volt. A törvény adta lehetőségeknek és céloknak megfelelően igen sokféle szervezet jött létre, melyek számos funkció betöltésére vállalkoztak. A nagy országos alapítványok, egyesületek, nonprofit vállalkozások mellett megtalálhatók az igen kis pénzből gazdálkodó, helyi, kis csoportok céljaiért harcoló civil szervezetek.

Publikációm első felében összefoglalom a magyarországi nonprofit szervezetek rendszerváltást követő megalakulásának és fejlődésének történetét, valamint kitérek a civil szervezet és nonprofit szervezet fogalma közti különbségekre. Ezt követően célom a hazai nonprofit szektor szerkezetének, alapvető szervezettípusainak, a főbb tevékenységi köreinek és foglalkoztatási struktúrájának feltérképezése, a szervezetek bevételek szerinti elemzése, valamint a lehetséges jövőkép felvázolása, különös tekintettel a társadalmi vállalkozások szerepére és jövőbeli lehetőségeire.

Kulcsszavak: nonprofit szervezetek, lokális közösségek, társadalmi vállalkozások

Bevezetés

A rendszerváltás óta az állampolgároknak lehetőségük van arra, hogy közösségek formájában meghatározó szereplőivé váljanak a társadalom, a településeiket és térségeiket érintő feladatok alakításában. A civil szervezetek az állami, a piaci szektor és a társadalom tagjai között összekötő és artikuláló szerepet töltenek be,

¹ A publikáció a Baranya Ifjúságáért Közhasznú Nonprofit Kft megbízásából, a Nemzeti Büntetőeljárásügyi Tanács támogatásával, a BM-19-E-0032 számú, "Kiterjesztett rehabilitációs szemlélet bünelkövetőkkel" című projekt keretében végzett társadalomtudományi, humán kutatás-fejlesztési tevékenység során készített eredményeket mutatja be.

emellett a civil szervezetek olyan helyismereti és kapcsolati tőkével rendelkeznek, amely pótolhatatlanná teszi őket a helyi ügyek szervezésében, fejlesztésekben. A cél a társadalmi szereplők közötti együttműködés, melyet, az Európai Unió is támogat. A decentralizáció és a szubszidiaritás elvek a civil szervezetek bevonását segítik a kialakult problémák, igények megoldásába. A nonprofit szervezetek jelentős része települési szinten működik. A település lakosságának érdekeit, céljait, az alulról jövő kezdeményezéseket képviseli, így ezek a közösségek együttműködő partnerei lehetnek a települési önkormányzatoknak. A nonprofit szervezetek kutatói folyamatosan hangsúlyozzák az alulról szerveződő helyi szervezetek helyi gazdaságfejlesztésben meghatározó szerepét, ezek között kiemelendő a kapcsolatteremtés az állami, önkormányzati, piaci és gazdasági szektor szereplői között, e mellett helyismerettel, kapcsolati tőkével rendelkeznek. A vidéki térségek fejlesztése szempontjából nagy jelentőséggel bír a helyi társadalom szervezettsége, illetve a rendelkezésre álló lokális erőforrások felhasználásának képessége és hatékonysága. Kiemelt szerepet kapnak a szolidaritás, a kapcsolatok, a kölcsönös segítségnyújtás és a közösségi együttműködés értékei, melyeknek hiányában a fejlesztési források jelentős koncentrációja esetén is csak mérsékelt eredményeket érhetünk el. Ezt erősíti meg Kopp és Skrabski (2008) is, mely szerint a helyi társadalom hatékony működésének, az ott élő emberek együttműködésének, mondhatni boldogságának, boldogulásának alapja az olyan közösségek, amelyek közös célokkal rendelkeznek, képesek támogatni, segíteni és magukénak érezni a közösség problémáit.

A nonprofit szervezetek lehetséges szerepei²

Az alábbiakban igyekeztünk összeszedni azokat a szerepeket, tevékenységeket, amelyek megalapozzák és indokolják a nonprofit szervezetek jelenlétét a társadalomban:

A civil szervezetek:

- összekötő szerepet és információ-áramlást képesek létrehozni a lakosság, az állami és a piaci szereplők között, képesek a különböző társadalmi szereplők között a társadalmi tőkét és a bizalmat erősíteni;
- társadalmi kontrollként működnek, az állami intézmények így átláthatóbbá és nyilvánosabbá válnak, társadalmi elfogadottságuk nő;
- innovatív és multiplikáló funkcióval bírnak, tevékenységük rugalmas, költségkímélő, egyedi esetkezelésre képesek;
- jelentős szellemi tőkét képesek mozgósítani, pályázatírásban és kapcsolatépítésben, lobby tevékenységben komoly tapasztalattal bírnak;
- a profitorientált szervezetek számára kevésbé kifizetődő területek jelentős szerepet töltenek be, gyakran kapcsolódnak be a közfeladatok ellátásába Az állam és az önkormányzatok által működtetett intézmények teljesítőképessége véges, azonban a civil szervezetek kapacitása részben kihasználatlan, jelentős tartalékokkal rendelkezik;
- tevékenységük kiemelkedően fontos a közösségfejlesztés és önfejlesztés terén;

²Az alcím alatt felsorakoztatott feladatkörök forrásai: KOVÁCH I.(2005:136-139) NÁRAI M.(2003:92-93)

- problémaérzékenység és rendszer-szemléletű gondolkodás jellemzi tevékenységüket, és hosszú távú jövőképpel rendelkeznek;
- a harmadik szektor működése rugalmas, kevésbé bürokratikus;
- települési, kistérségi szinten olyan fontos helyismereti tőkével rendelkeznek, melyek elengedhetetlenek a helyzetfeltárás, a stratégiakészítés területén, melyek a fejlődés kezdeti lépéseit jelentik;
- jelentős társadalomszervező és érdekvédő szereppel bírnak, az állampolgárok számára keretet biztosítanak érdekeik képviseletére, véleményük kinyilvánítására;
- gazdasági szerepük egyre meghatározóvá válik, hiszen szolgáltató tevékenységet is folytatnak, részt vesznek a közjavak előállításában;
- foglalkoztatóként való fellépésük is nő;
- az EU fejlesztésekre szánt támogatásai nem szerezhetőek meg a civil szervezetekkel való együttműködés, partnerség hiányában. Az EU alapelvei - szubszidiaritás, decentralizáció, alulról való építkezés - a civil szervezetek bevonását segítik a társadalmi, gazdasági folyamatokba.

A fogalomhasználatról röviden

Mint általában a társadalmi jelenségek a nonprofit szektor is igen sokszínű, állandó változásban van, sok szempontból megközelíthető, és rengeteg problémával küzd. A kutató, aki nonprofit szektorral foglalkozik, nem kerülheti el, hogy meghatározza, milyen fogalmi megközelítéseket, terminust használ, hiszen e nélkül értelmezhetlenné válnak megállapításai. Ugyanakkor a kutatási terület áttekintése után kis túlzással kijelenthető, hogy ahány kutató annyi értelmezés létezik ezen a területen. Kezdvé azzal, hogy nem csak a szektor léte, hanem elnevezése is sokáig élés viták kereszttüzeiben állt. Lényeges volt ezért elsőként tisztáznunk a nonprofit szférájára vonatkozó fogalmakat, ezután a sokszínű nonprofit elméletekből igyekeztünk magyarázatot adni a szervezetek létrejöttére. A nonprofit kifejezés napjainkra általánossá vált, azonban a média és a politika világa sok esetben keveri a civil társadalom fogalommal és sok a zűrzavar a nonprofit és a civil szervezetek kifejezések használatának esetében. Nonprofit szervezetet önálló jogi személyiség, a profitszétosztás tilalma, a működési autonómia, az intézményesültség és a szervezeti elkülönülés jellemez (KUTI É. 1998). A nonprofit definícióval szemben felhozott érvek közül a legerősebb, hogy nem magát definiálja, hanem azt határozza meg, hogy „mit” nem értünk alatta. A negatív definíció önmagában is számos kérdést vet fel. Az elnevezés azt emeli ki, hogy olyan szervezetekről van szó, amelyeknek célja nem a nyereség szerzése, valamint (implicit) azt is tartalmazza, hogy sem a gazdasági sem a piaci szektorhoz nem sorolható. (BARTAL A. M. 2005) Napjainkra a „nonprofit”-ot a civil szóhasználat váltja fel, miközben a civil társadalmat, mint definíciót pontosan, jól operacionalizálhatóan senki nem határozta meg. Csupán annyi történt, hogy rácsúszott a nonprofit fogalomra. Miközben egyre több területen használják a civil kifejezést, arról kevés szó esik, hogy a két fogalom között komoly különbségek vannak, melyek elkülönítése nem is olyan egyszerű feladat. (KUTI É. 2008)

A civil társadalom szervezetei közé általában, a be nem jegyzett, informális szervezeteket, konkrét célokra létrehozott tiltakozó, spontán mozgalmakat és a nonprofit szervezetek közé tartozó alulról szerveződő alapítványokat, egyesületeket soroljuk. Emellett van egy sor olyan nonprofit szervezet, amely nagy jóindulattal

sem sorolható a fenti kategóriába, hiszen szolgáltató, redisztribúciós tevékenységet folytat, állami feladatot lát el és az is tagadhatatlan, mikor a „a szabadság kis köreire” (BIBÓ I. 1986) gondolunk akkor nem a nonprofit szolgáltatók jutnak eszünkbe. Így civil társadalom kifejezés tágabb és szűkebb, is mint a vele sokszor szinonimaként használt nonprofit szektor, amelyet a civil és nonprofit szervezetek egyaránt alkotnak, de nem tartoznak bele az informális szerveződések. A civil szervezetek, pedig azok a bejelentett társadalmi képződmények, amelyek alulról szerveződnek. Tovább bonyolítja a kérdéskört, a civilség definiálatlansága. Kuti Éva (2008) véleménye szerint, ha a civilséget hétköznapi értelemben vizsgáljuk, akkor a szolgáltató típusú szervezetek egy részét is nevezhetjük civilnek. Ezek a szervezetek nem a klasszikus értelemben vett közérdekeit szolgálják, de olyan szükségletet elégítenek ki, melyek olyan társadalmi kihívásokhoz kapcsolódnak, amelyekre közösségi választ kell adni.

1. táblázat. A különböző típusú nonprofit szervezetek funkciói és szerepkörei

Funkciók, szerepek	Magán-alapítvány	Köz-alapítvány	Egyesület	Köztestület	Gazdasági érdekképv.	Szakszervezet	Nonpr. gazdasági t.
Civil társadalmi szerepek							
Társadalmi részvétel	X		XX		X	X	X
Tiltakozó mozgalmak	X		XX	XX	XX	XX	
Proaktív érdekérvényesítés	X		XX	XX	XX	XX	
Társadalomlélektani szerep	X		XX		X	X	X
Gazdasági, szolgáltató szerepek							
Szolgáltatási innováció	XX		XX				X
Szolgáltató szerep	X	X	X	X	X		XX
Adománygyűjtés és osztás	XX						
Állami támogatás elosztása	X	XX					

Forrás: Kuti É. 2008, saját szerkesztés (XX = kiemelkedően fontos szereplő, X = fontos szereplő)

A nonprofit szervezetek nemzetközi kritériumrendszere (SALAMON, L. – ANHEIER, H. 1995) alapvetően öt szempontban határozza meg a szektorhoz való tartozás kritériumait:

1. A nonprofit szervezetek nem állami, hanem magán szervezetek, amely azt jelenti, hogy jogilag és intézményileg elkülönülnek az állami szférától. Az állam csak törvényességi felügyeletet gyakorolhat felettük. Végrehajtó feladatokat nem látnak

el, még akkor, sem ha az állami feladatok során szoros államháztartási kapcsolataik alakulnak ki. Ugyanakkor ez nem zárja ki az állam pénzügyi támogatását.

2. A nonprofit szervezetek nem profitorientáltak, helyesebben nem a profitszerzés az elsődleges céljuk, termelhetnek nyereséget, de azt nem oszthatják szét a tagok és az alapítók között, hanem az alaptevékenységbe kell visszaforgatniuk.

3. A harmadik, de nagyon lényeges kritérium alapján a szervezeteknek intézményesültséggel kell rendelkezniük. Ez azt jelenti, hogy a magyar jogrendben meghatározott módon alapított, hivatalosan nyilvántartott és szabályozott működéssel kell rendelkezniük, másrészt létre kell hozni a vezetésüket, az eljárási, a működési szabályzatukat és folyamatos működés jellemzi őket.

4. Fontos a szervezetek öngazgatása, azaz maguk határozzák meg működési szabályaikat, tevékenységüket saját vezető testületük irányítja. A döntések a szervezeten belül jönnek létre.

5. Végezetül az önkéntesség minimális szintjének kell teljesülnie nem csak a tevékenységre és a vezetésre, hanem az adományokra is.

A kilencvenes évek elejétől a nemzetközi kutatások eredményeként ez az ötpontos definíciós keret két szemponttal bővült. (BARTAL A. M. 2005)

6. Kizárják a politikai pártokat, mivel ezek politikai célokat követnek és nem felelnek meg a semlegesség kritériumának.

7. Nem tekinti a szektorhoz tartozónak az egyházakat, mivel ezek az egyházi hierarchia részeként funkcionálnak, elsődleges céljuk a hitéleti tevékenység gyakorlása.

Ez a két pont azonban nem zárja ki a pártfogói, polgárjogi, valamint a vallásilag elkötelezett karitatív szervezeteket.

A nonprofit szektor szakmai, tudományos definícióján kívül más értelmezésekkel is találkozhatunk. Ezek közül a legismertebb és egyben a legtágabb a jogi definíció, amely a nonprofit szervezetekkel, mint önálló jogi személyekkel foglalkozik. Minden nem profit célú szervezetet, amely nem költségvetési gazdálkodást folytató intézmény és önálló jogi személyként bejegyzett, azt nonprofit szervezeteknek tekinthetjük. Ezeket a társadalmi szerveződések az Európai Unió gyakorlatát átvéve államháztartáson kívüli szervezeteknek nevezzük (egyesület, alapítvány), a költségvetési gazdálkodást folytatókat (közalapítvány, köztestület), pedig államháztartáson belülinek hívjuk. A statisztikai definíció körébe a fenti hét kritériumnak megfelelő minden szervezet beletartozik. A nemzetgazdasági-statisztikai definíció tovább szűkíti a nonprofit szervezetek érvényességi körét, mivel ide csak azok tartozhatnak, amelyek döntően magántámogatásból finanszírozottak, bevételszerző tevékenységet csak korlátozottan folytatnak és alapvetően a lakosságot szolgálják. (BARTAL A. M. 2005)

A KSH szervezeti formák szerint a klasszikus civil szervezetek közé sorolja az alapítványokat, egyesületeket, szövetségeket. Nonprofit vállalkozásnak nevezi a nonprofit gazdasági társaságokat és a közalapítványokat (kormányzati, önkormányzati alapítású). A nonprofit szervezetek harmadik csoportjába az érdekképviselések (köztestületek, munkaadói, munkavállalói és szakmai szervezetek) alkotják.

Társadalmi vállalkozás új fogalomként jelent meg, azonban nincs egységes definíciója, de a különféle megközelítéseket ötvöző meghatározás az Európai Bizottságtól származik. Társadalmi vállalkozáson olyan formát értünk (OFA 2017):

- amelyben közérdekű, szociális vagy társadalmi cél szolgál a gyakran magas szintű szociális innovációban megnyilvánuló kereskedelmi tevékenység;
- amelynek nyereségét elsősorban a szociális cél elérése érdekében forgatják vissza az alap tevékenységükbe;
- amelynek működése a részvételi demokrácián alapul.

A NESsT³ által használt definíció is rámutat a definíció tág határok közötti értelmezésére, mely szerint a társadalmi vállalkozás nem csupán szociális területen működhet, tevékenységükkel ennél jóval szélesebb társadalmi problémákra adhat választ.

A társadalmi vállalkozások két alapvető modelljét határolhatjuk el Magyarországon: amerikai és európai megközelítés.(OFA 2017:61-62)

- Amerikai társadalmi vállalkozás modell

E modell szerint a társadalmi vállalkozás az üzleti szektor és a nonprofit szektor metszetében helyezkedik el. Ez a felfogás azonos a NESsT felfogásával, ami hangsúlyozza, hogy „a társadalmi vállalkozások alapelve az a kettős optimalizálás, mely gazdasági és társadalmi célok összehangolását, egyensúlyban tartását jelenti”, és ez az összhang az ún. hibrid formában valósul meg (Tóth et al. 2011: 6). A szervezeti formát tekintve a modell nagyon megengedő, mivel társadalmi vállalkozásként értelmez nagyon különböző szervezeti és jogi formában megvalósuló kezdeményezéseket (pl. szövetkezet, egyesület, alapítvány, nonprofit gazdasági társaság, sőt a társadalmi vállalkozás lehet for-profit szervezet vagy egyéni vállalkozás is (Tóth et al. 2011).

- Európai társadalmi vállalkozás modell

Az európai társadalmi vállalkozás modellben a társadalmi vállalkozás három dimenziója jelenik meg: a társadalmi, a vállalkozási és az irányítási dimenzió. A szervezeti formát tekintve ez a modell kevésbé megengedő. Bár for-profit üzleti vállalkozást is megenged, a sajátos irányítási kritérium miatt csak a szociális szövetkezetek jelenhetnek meg a nonprofit szervezetek mellett.(OFA 2017:61)

A társadalmi vállalkozásokra leginkább jellemző szervezeti formák következők (OFA:2017:62-63):

- Szövetkezetek

A szövetkezet az egyik legrégebbi szerveződési forma. Szövetkezetet gazdasági és más társadalmi szükségletei kielégítésének elősegítésére hozhatnak létre. Ennek érdekében a szövetkezet vállalkozási és egyéb kategóriaként megjelölt tevékenységet folytathat. Társadalmi szükségletként elsősorban a tagok kulturális, oktatási, egészségügyi, szociális igényeit kell érteni. A szövetkezetek gazdálkodási tevékenységét ennek megfelelően nem a profitszerzés (főként nem a profit maximalizálás) elvei alapján irányítják. Tőkéjét a tagok vagyoni hozzájárulása adja. Működésüket a demokratikus önkormányzat elve határozza meg. Ennek megfelelően a döntéshozatal irányítása a tagság kezében van, az egy ember egy szavazat elve alapján.

³ A NESsT a feltörekvő piacgazdaságok társadalmi problémáira nyújt megoldást a fenntartható társadalmi vállalkozások támogatása és fejlesztése révén.

- Szociális szövetkezet

Szociális szövetkezetek alapítására 2006-tól lehetséges hazánkban. Szorosan kapcsolódik a társadalmi vállalkozások eszméjéhez, annak egyik megtestesítője. Legfontosabb társadalmi funkcióik között szerepel a társadalom egészségügyi, szociális, oktatási, kulturális és/vagy gazdasági helyzetének előmozdítása jelenik meg. E mellett kiemelt céljuk, hogy munkaalkalmat teremtsenek munkanélküli és hátrányos helyzetű személyeknek. Működésük és irányításuk is demokratikus. 2013 után lehetőség nyílt helyi kormányzati szerv tagként való részvételére is. A hazai szabályozás és szakmapolitika gyakran hangsúlyozza a szociális szövetkezetek szerepét a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásában.

- Alapítványok és egyesületek

Az egyesületek és alapítványok üzleti tevékenységet kiegészítő jelleggel folytathatnak, gazdasági tevékenység végzésére nem alapíthatók. Ebben az esetben a tevékenységüknek kapcsolatban kell lenniük fő céljukkal. Számos alapítvány és egyesület jelentős mértékű gazdasági tevékenységet folytat, de ennek ellenére külső támogatásra is szorul.

- Nonprofit gazdasági társaságok

A nonprofit gazdasági társaságot társadalmi közös szükséglet kielégítésének céljából végzett közös gazdasági tevékenység folytatására hozzák létre. Tagjai vagyoni hozzájárulásukkal alapítják. Az üzleti vállalkozások speciális típusaként foghatók fel, ebből kifolyólag a fontos társadalmi funkciókat betöltő és célokat követő szervezetek közül sokat várnak ettől a koncepciótól a fenntartható üzleti modellek kikísérletezésének, megszilárdításának tekintetében. Céljuk alapvetően nem profitszerzés vagy tagjaik jövedelemszerzése, nyeresége a tagok között nem osztható fel. Üzletszerű gazdasági tevékenységet kiegészítő jelleggel folytathatnak.

- Gazdasági társaságok

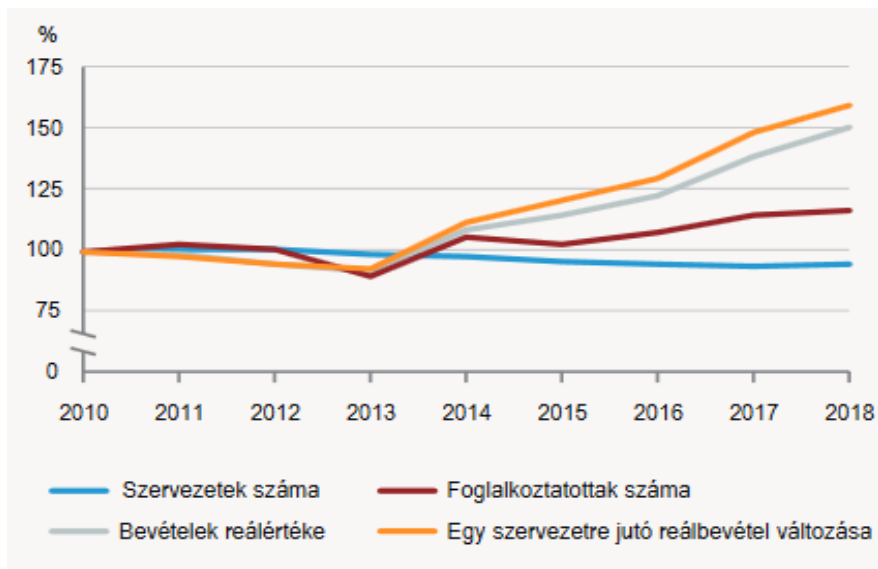
A társadalmi vállalkozások for-profit, azaz üzleti alapon is működtethetők, annak ellenére, hogy alapvetően a szociális gazdasághoz és a nonprofit szektorhoz kapcsolódóan értelmezik és jellemzik őket. Az így kategorizálható szervezetek száma és pénzügyi stabilitása is érezhető növekedést mutat hazánkban, ami örvendetes fejlemény.

A nonprofit szektor mérete és szerkezete

Magyarországon 2018-ban a KSH nyilvántartása alapján 20 235 alapítvány és 41 256 társas nonprofit szervezet működött, összesen 61 491. A szektor Magyarországon viszonylag rövid idő alatt gyors mennyiségi növekedésen ment keresztül. A szervezetek száma a bíróságok nyilvántartása alapján eléri a hetvenezret. A szektor jelenlegi arculatát a klasszikus civil szervezetek a számosságukkal, a nonprofit vállalkozások magas bevételeikkel uralják. Makroszinten a szektor időbeni fejlődését a működő szervezetek számának, a bevételek reálértékének és a foglalkoztatottak létszámának változásával lehet érzékeltetni. 2010-től a szervezetek száma lassan mérséklődik, a munkavállalók száma hullámzó mozgást mutat. A bevételek reálértéke a válságot követően 2014-től folyamatosan emelkedik. A szervezetek nemzetgazdaságon belüli súlya 2018-ra elérte az eddigi legmagasabb értékét a 4,4%-os arányt. A nonprofitok bevételének a GDP-hez viszonyított aránya is rekord nagyságú lett 2018-ban, túllépte az 5%-ot,

amely a közszolgáltatásban és a közfeladat ellátásban lezajlott változásoknak köszönhető leginkább.(KSH, Statisztikai Tükör, 2019 12.23.)

1. ábra. A nonprofit szervezetek legfontosabb mutatóinak alakulása



Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

A szervezetek számának alakulását nézve a kezdeti jelentős, extenzív gyarapodás után egyfajta stagnálást, majd lassú növekedést figyelhetünk meg, mely csökkenés 1997-ben kezdődött el. Az 1997-ig terjedő időszakban az alapítványok száma 46 szorosára, a társas nonprofit szervezetek száma 3,5 szeresére nőtt. Ettől az időponttól kezdve (1997) nagyobb arányú gyarapodás nem figyelhető meg. 1998 és 2000 között működő szervezetek száma alig változott, sőt csökkent. Ugyanakkor a 2003-ban végzett teljes körű adatgyűjtés eredményei már növekedést mutatnak, majd minden évben egy-két ezres gyarapodást. Az elmúlt években tapasztalható adatok megerősítik azt a tényt, hogy a szektor jelentős mértékű számbeli növekedése, a kisebb ingadozásoktól eltekintve lezárult, sőt 2010-től lassú csökkenés, mérséklődés kezdődött el, amely magyarázható a 2011. évi CLXXV. ún. civil törvény hatásával. A rendkívül dinamikus mennyiségi fejlődés biztos véget ért a szektorban, napjainkban a szervezetek minőségi fejlődése, társadalmi, gazdasági súlyának növekedése folyik.

2. táblázat. A nonprofit szervezetek száma Magyarországon 1989 és 2006 között

Év	Alapítvány (db.)	Társas nonprofit szervezet (db.)	Összesen (db.)
1989	400	8 396	8 796
1990	1 865	14 080	15 945
1991	6 182	17 869	24 051
1992	9 703	20 660	30 363
1993	11 884	22 778	34 662
1994	14 216	25 943	40 159
1995	15 650	27 133	42 783
1996	17 109	28 207	45 316
1997	18 603	28 762	47 365
1998	19 225	28 159	47 384
1999	19 754	28 417	48 171
2000	19 700	27 444	47 144
2001	16 515	29 748	46 263
2002	20 295	28 526	48 821
2003	21 216	31 806	53 022
2004	21 817	33 380	55 197
2005	22 255	34 439	56 694
2006	22 464	35 778	58 242
2007	23 732	38 675	62 407
2008	24 096	40 829	64 925
2009	23 667	42 478	66 145
2010	23 456	41 531	64 987
2011	23 236	42 325	65 561
2012	22 965	42 290	65 255
2013	22 500	42 042	64 542
2014	21 954	41 940	63 894
2015	21 044	41 108	62 152
2016	20 643	40 973	61 616
2017	19 927	41 224	61 151
2018	20 235	41 256	61 491

Forrás: KSH, Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2018

Bartal (2005) elemzése alapján elmondható, hogy a magyar nonprofit szektort a civil jelleg határozza meg, mivel a szektor több mint 4/5-ét a magánszemélyek által létrehozott alapítványok és egyesületek teszik ki. Az elmúlt 30 év legdinamikusabb gazdasági fejlődését a szektoron belül kezdetben az állam közeli nonprofit szervezetek produkálták, majd a nonprofit gazdasági társaságok, de a szektoron belüli arányuk csupán 6-7% körüli.

3. táblázat. A nonprofit szervezetek száma szervezeti forma szerint, %-os megoszlás, 2017

	alapítvány	közalapítvány	egyesület	köztestület	munkavállalói érdek- képviselő	szakmai, munkáltatói érdekképviselő	nonprofit gazdasági társaság	egyesülés	Összesen
Kl. civil- szervezet	35,19	-	56,81	-	-	-	-	-	100% (53 613db.)
Érdek- képviselő	-	-	-	8,76	25,29	64,03	-	1,91	100% (3 139db.)
Nonprofit vállalkozás	-	24,0	-	-	-	-	76,0	-	100% (4 399db.)
Összes nonprofit szervezet	30,85	1,72	56,81	0,44	1,29	3,28	5,46	0,09	100% (61 151db.)

Forrás: KSH, Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2017

Tevékenységi szerkezet

A KSH a nonprofit szervezeteket tevékenységük alapján 18 főcsoportba sorolta. A besorolás alapja a nemzetközi gyakorlatban használatos John Hopkins Comparative Nonprofit Sector projekt adaptálásával készült.

A klasszikus nonprofit szervezetek esetében a szabadidő, hobbi, kultúra, sport s az oktatás a meghatározó tevékenységi területek. Az alapítványok főképp az oktatáshoz, szociális ellátáshoz és a kultúrához kötődnek. A társas nonprofit szervezetek a szabadidő, sport és kultúra területén a meghatározóak. A nonprofit vállalkozások aránya a településfejlesztés, gazdaságfejlesztés, oktatás és kultúra területén meghatározó.

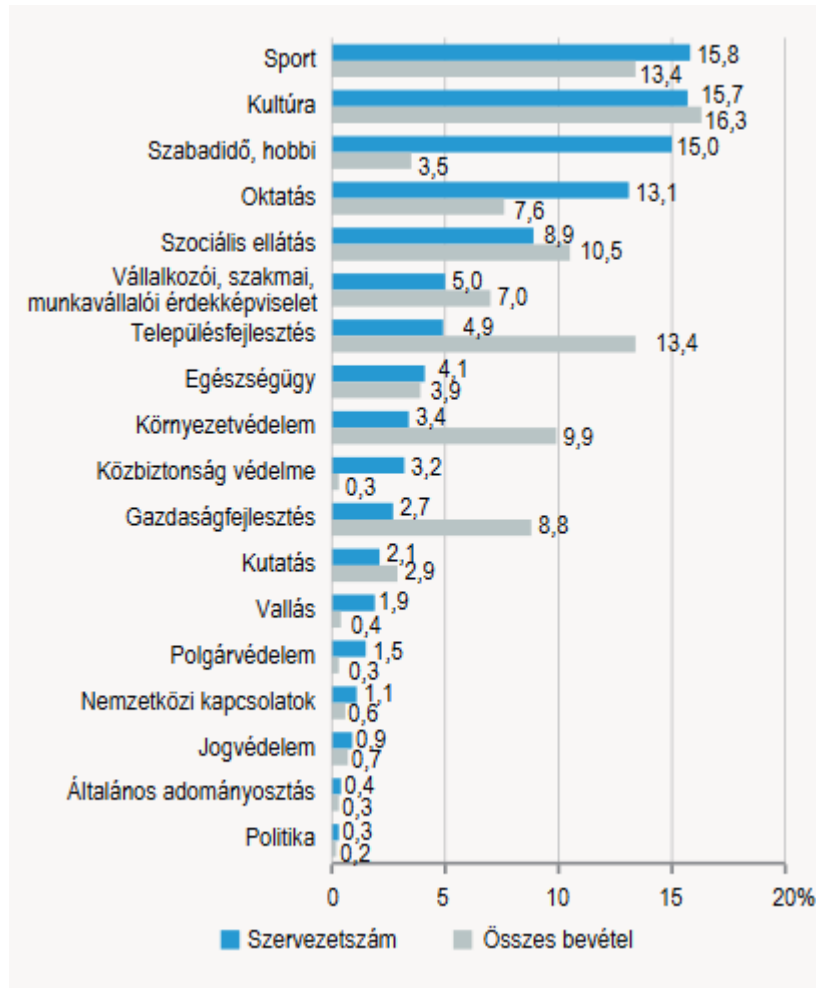
4. táblázat. Nonprofit szervezetek megoszlása szervezeti jelleg és tevékenységcsoport szerint, 2018

	Klasszikus civil szervezet, megoszlása %	Érdekképviselő, megoszlása %	Nonprofit vállalkozások megoszlása %	Összesen, %
Kultúra	16,6	–	16,3	15,7
Vallás	2,2	–	0,1	1,9
Sport	17,6	0,3	4,4	15,8
Szabadidő, hobbi	16,9	–	2,8	15,0
Oktatás	13,8	–	14,4	13,1
Kutatás	1,9	–	5,1	2,1
Egészségügy	4,4	–	4,2	4,1
Szociális ellátás	9,1	–	11,7	8,9
Polgárvédelem, tűzoltás	1,6	1,6	0,2	1,5
Környezetvédelem	3,4	–	5,0	3,4
Településfejlesztés	4,1	–	17,3	4,9
Gazdaságfejlesztés	1,7	0,0	16,6	2,7
Jogvédelem	1,0	–	0,1	0,9
Közbiztonság védelme	3,6	–	1,0	3,2
Többcélú adományoztatás, támogatás	0,4	–	0,2	0,4
Nemzetközi kapcsolatok	1,2	–	0,4	1,1
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	0,1	98,1	0,2	5,0
Politika	0,4	–	–	0,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

A sporttal és kultúrával összefüggő szervezetek számosságát a bevételek nagysága tükrözi. A településfejlesztés, a szociális ellátás, a környezetvédelem és a gazdaságfejlesztés kategória a szervezetek számának tekintetében nem meghatározóak, de összbevételük alapján kiemelkednek a többi szervezeti tevékenység közül.

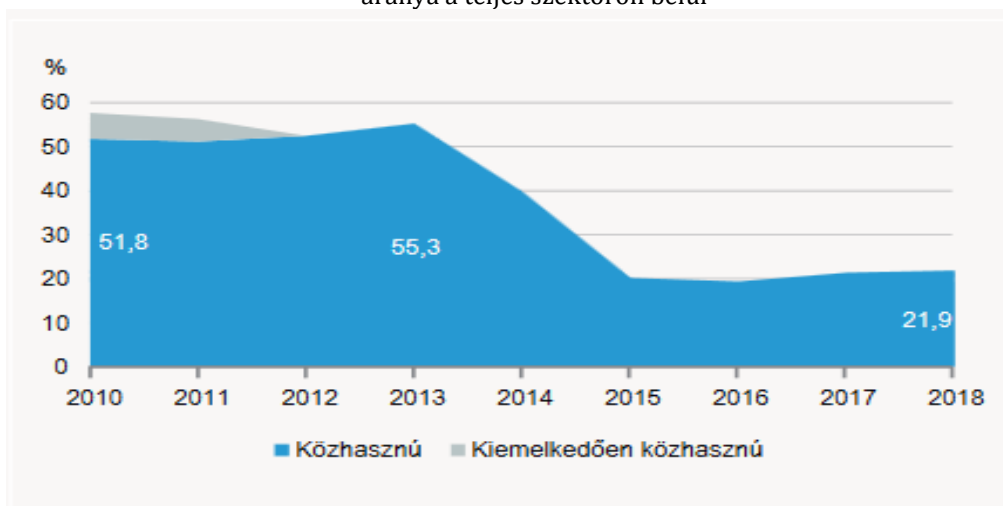
2. ábra. A nonprofit szervezetek számának és összes bevételének megoszlása a főbb tevékenységcsoportok szerint



Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

A közhasznú szervezetek aránya a szektoron belül az elmúlt években 20-22% körül mozgott. 2013-ig a kiemelkedően közhasznú és közhasznú szervezetek aránya elérte az 55%-ot. A jelentős változás a szektorba lezajlott törvénymódosításokkal magyarázható.

3. ábra. A közhasznú és kiemelkedően közhasznú nonprofit szervezetek aránya a teljes szektoron belül



Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

Bevételek

Jelentősen bővültek a szektor bevételei. A KSH 2018-as adatai alapján elmondható, hogy a szervezetek 91%-a bonyolított le teljes pénzforgalmat. Csökkent azoknak a szervezeteknek az aránya, akik csak bevétellel, vagy csak kiadással rendelkeznek. A szervezetek 3,4%-a továbbra sem folytat semmilyen pénzügyi tevékenységet. 2018-ban a nonprofit szervezetek összes bevétele több mint 2150 milliárd forint volt, ami folyó áron 11,7%-os, reálértéken 8,7%-al meghaladta az előző évit. A szektor egészét nézve jelentős a növekedés, de szerkezetét tekintve még mindig magas a nagyon alacsony bevétellel rendelkező szervezetek arány (50 ezer alatti-13,5%, 500 ezer alatti 22,8%) Ezek a szervezetek javarészt klasszikus civil szerveződések, amelyek egy településen működnek. (KSH, Statisztikai Tükör, 2019 12.23.)

5. táblázat. Nonprofit szervezetek száma bevétel nagyság szerint, 2018

	-50 ezer forint	51-500 ezer forint	"501 ezer-5 millió forint"	"5 millió 1 ezer-50 millió forint"	50 millió 1 ezer forint-	Összesen
Klasszikus civil szervezet	7 483	13 036	20 777	10 338	2 124	53 758
Érdekképviselő	409	507	1 049	830	282	3 077
Nonprofit vállalkozás	462	496	914	1 356	1 428	4 656
Összesen	8 354	14 039	22 740	12 524	3 834	61 491

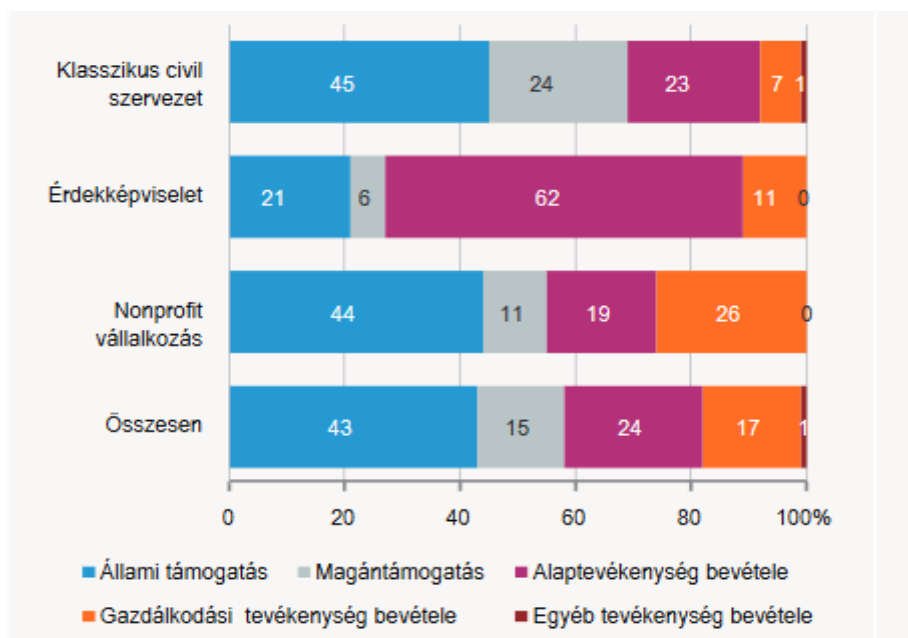
Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

Amikor a tevékenységi szerkezet és a bevételek közötti párhuzamokat nézzük, akkor elmondható, hogy vannak szervezetek (oktatás, szabadidő, hobbi), amelyek társadalmi részvételük ellenére kevésbé részesülnek a forrásokból. A gazdaság-és településfejlesztésben szolgáltató, valamint a környezetvédelemben tevékenykedő szervezetek pénzügyi helyzete az átlagnál kedvezőbben alakult. Ezek a szervezetek nagyrészt a nonprofit gazdasági társaság formájában működnek. A sportszervezetek az arányuknak megfelelő mértékben részesednek a harmadik szektor bevételeiből, melyet elsősorban a társasági adónak köszönhetnek.

Jelentős összefüggést fedezhetünk fel, ha megvizsgáljuk a nonprofit szektor bevételeinek szervezeti forma szerinti megoszlását. A bevételek több mint fele a nonprofit gazdasági társaságoknál keletkezik annak ellenére, hogy a szervezetek mindössze 5 százaléka működött ebben a formában. (KSH, Statisztikai Tükör, 2019 12.23.)

A későbbi nonprofit gazdasági társaság kör 2015. évi bevétele mintegy 2,5-szöröse a közhasznú társasági kör bevételei 2005. évi értékének. Az egyesületek bevétele több mint a duplájára, az alapítványok bevétele 1,25-szörösére nőtt 2005 és 2015 között. Az egy szervezetre jutó bevétel a nonprofit gazdasági társaságok esetében 25-ször nagyobb, mint az egyesületek, és 20-szor nagyobb, mint az alapítványok esetében, a 2015. évi adatok szerint.(OFA Záró tanulmány,2017)

4. ábra. A nonprofit szervezetek bevételeinek megoszlása a források szerint, 2018



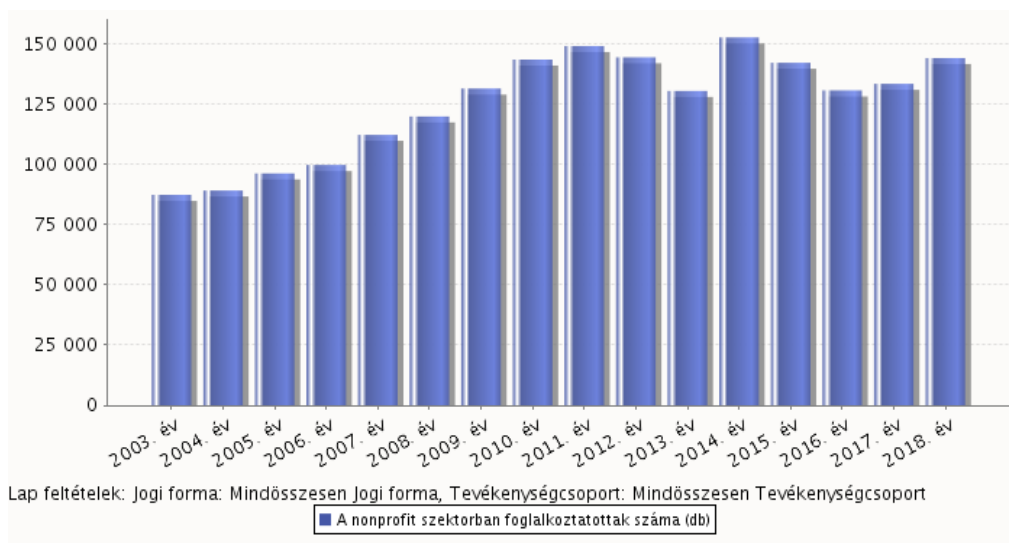
Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

2018-ban a szektor szervezeteinek bevétele jelentős mértékben, 43%-ban az állami vagy az önkormányzati költségvetésből származott (ennek több mint 2/3 nem normatív költségvetési támogatás). Ennél néhány százalékkal többet kaptak a klasszikus civil szervezetek és a nonprofit vállalkozások, jóval kevesebbet az érdekképviselők. Magántámogatások teszik ki a klasszikus szervezetek bevételeinek egynegyedét, ezek több mint 90 %-a külföldi támogatás. Leginkább az alaptevékenységük bevételéből gazdálkodnak az érdekvédők. A gazdálkodási tevékenységből származó bevételek aránya a szektorban még mindig alacsony hazánkban, a nonprofit vállalkozás formánál éri el csak a 26%-ot. Tevékenységi forma szerint a környezetvédő szervezetek rendelkeznek arányait tekintve a legmagasabb gazdálkodási bevétellel.

Foglalkoztatási adatok

A nonprofit szektorban foglalkoztatottak számáról 2003-óta rendelkezünk adatokkal (2003-87271 foglalkoztatott), 2018-ban a foglalkoztatottak száma 144 ezer fő volt, ebből 99 ezer főállású és 45 ezer részmunkaidős. A foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresete 24%-al elmaradt a nemzetgazdasági átlagtól 2018-ban.

5. ábra. A nonprofit szektor foglalkoztatottjainak száma 2003-2018



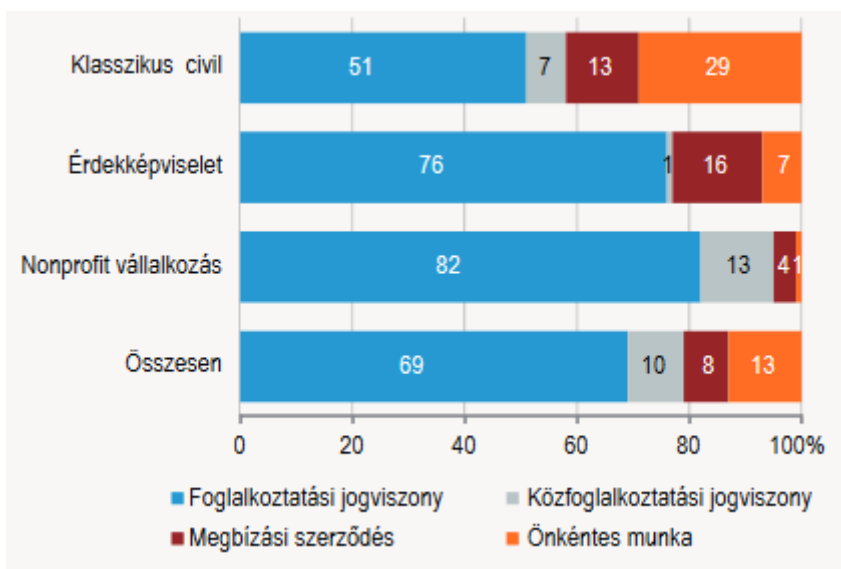
Forrás: KSH, Statinfo

<http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haDetails.jsp?query=kshquery&lang=hu>

A vizsgált szektor munkavállalóinak nem, kor és iskolai végzettség szerinti összetétele eltér a teljes nemzetgazdaságban tapasztalt arányoktól. A munkavállalók több mint fele nő, ez a klasszikus szervezetek esetében megközelíti a 60%-ot. A szektor munkavállalói között nagy arányban található 55 év és annál idősebb korosztályokat képviselők. A 65 éven felüliek foglalkoztatása kétszerese a nonprofit szervezeteknél, a civil szervezeteknél háromszorosa az országos átlagnak. A klasszikus szervezetek esetében felülreprezentáltak a diplomások, a nonprofit

vállalkozások esetében magas az alapfokú végzettségűek száma. A szervezetek esetében magas a részmunkaidős foglalkoztatottak száma, az összlétszám egyharmada. A civil szervezetek esetében ez még gyakoribb, ez azzal magyarázható, hogy sokan nyugdíjasként, megváltozott munkaképességüként vállalnak munkát. A szektor jelentős számú önkéntes segítővel rendelkezik.

6. ábra. A nonprofit szektor humán erőforrás összetétele munkaidő-ráfordítás alapján, 2018



Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

A szektor jövőbeni lehetőségei

A magyar nonprofit szektor jövőbeni lehetőségeit mérlegelve kijelenthetjük, hogy a számbeli gyarapodás megállása, majd a változó jogi és gazdasági környezet egyre inkább innovatívva teszi a nonprofit szektort. A hagyományos szerveződések, amelyek az alulról jövő kezdeményezések minden előnyét élvezik, továbbra is nagyon értékes társadalmi feladatokat fognak betölteni: szervezik az emberek mindennapi életét, segítik és segítenek egymásnak az összetartozás pozitív érzését adják. Azonban vannak olyan szerveződések, amelyek megtartva a társadalmi funkciójukat nyitnak az üzleti szektor felé, vállalkozásba kezdenek és szolgáltatnak. Ezeket a szervezeteket ma társadalmi vállalkozásoknak hívjuk. A Közép-Kelet-Európában a társadalmi vállalkozások a piac és az állam között kialakult új, feltörekvő szervezetekből állnak, hogy társadalmi céljaikat gazdasági tevékenységek által érjék el. Az ilyen típusú szervezetek többsége munkaintegrációs és szolgáltatás-orientált szervezet, vagy a helyi fejlesztést erősítik a hátrányos helyzetű térségekben. Megalapításukat a legtöbb esetben a szűkülő állam programok indokolják, sok esetben a szerveződési kultúra és a jóléti partnerség paradigmáinak termékeként alakultak ki. Többnyire alulról induló kezdeményezésként uniós programok, vagy nemzetközi adományozók kísérleti projektjeinek hatására

indították meg társadalmi vállalkozásukat és nem a konkrét állami szociálpolitikai lépések következtében. (LES ÉS KOLIN 2009:35)

A társadalmi vállalkozások nem rendelkeznek nagy múlttal hazánkban, kevesen kutatják ez a területet, még az is vitatott, hogy mit értünk a fogalmuk alatt. Elterjedésükben több tényező játszott szerepet. Ezek a tényezők egyben jövőbeli szerepüket is legitimálják:

- A társadalmi kihívások növekedése

Hazánk fő társadalmi kihívásai a különböző társadalmi csoportok (nők, fogyatékkal élők, korlátozott munkaképességűek, romák) diszkriminációja és szegregációja, a népesség előregedése és a perifériák leszakadása, valamint az állami szociális rendszer hiányossága.

- A nonprofit szféra pénzügyeinek a romlása

A társadalmi vállalkozások nonprofit szektorban való megjelenéséhez nagyban hozzájárult a szervezetek pénzügyi helyzetének romlása. Ez arra készítette a szervezeteket, hogy piaci alapú, vállalkozási bevételi lehetőséget keressenek a már meglévő társadalmi feladatok mellé. (G. FEKETE-HUBAI-MIHÁL-KISS, 2017)

- Új típusú társadalmi és környezeti problémák megjelenése

Az újonnan megjelenő társadalmi és gazdasági problémák ráirányították a figyelmet, hogy a fenntartható fejlődéshez új típusú együttműködésekre van szükség. (OFA, 2017)

Ezen kívül a társadalmi vállalkozások elterjedésében fontos szerepet játszanak a társadalmi vállalkozásokat segítő nonprofit nemzetközi szervezetek, az Európai Unió társadalmi vállalkozásokat ösztönző kezdeményezései, illetve a hazai társadalmi vállalkozásfejlesztést célzó intézkedések.

G. Fekete (2014) szerint a társadalmi vállalkozások három definíciója jellemző Magyarországon, ezek a NESsT, a TÁMOP kézikönyv, valamint a Conscise kutatási program. A definíciók alapján elkülöníthetjük a társadalmi vállalkozások főbb közös ismérveit, amelyek egyben a sikeresség zálogát jelentik egy olyan vállalkozási formában, amely a piaci és a nonprofit szektor határán helyezkedik el (OFA 2017):

- Vállalkozói tevékenység, ezen belül is tudatosan tervezett és működtetett vállalkozói tevékenység, amely piaci termelési, kereskedelmi és szolgáltató tevékenységet folytat.

- Kettős- társadalmi, üzleti - célkitűzés. Az ilyen típusú vállalkozás célja a pénzügyi fenntarthatóság mellett társadalmi hatás kifejtése. Fontos az is, hogy a társadalmi cél előrébb sorolt a pénzügyi fenntarthatóságnál.

Ezek mellett nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy vannak olyan nonprofit kritériumok, amik szem előtt tartása még sikeresebbé teheti a társadalmi vállalkozásokat.

- Profitszétosztás tilalma-a NESsT definícióját kivéve, mindegyik meghatározás tartalmazza. Ez ebben az azt jelenti, hogy a nyereségüket a szociális, vagy társadalmi cél érdekében forgatják vissza.
- Demokratikus működés- Önkéntesen alapuló intézményi struktúra, amely a következő értékeket tartja szem előtt: bizalom, igazságosság.
- Innovativitás - magas szintű szociális innováció
- Fenntartható működés, felelős működés, kölcsönösen előnyös együttműködés, magas minőség

Felhasznált irodalom

- Bartal A. M. (2005) *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest: Századvég Kiadó.
- G. Fekete É.-Bereczki Á-Kádárné H. Á.-Kiss J.-Péter Zs.-Siposné N. E.-Szegedi K.(2017) *Alapkutatások a társadalmi vállalkozások működéséről*. OFA, Miskolci Egyetem
- Bibó I. (1986) *Válogatott tanulmányok 1945-89*. Budapest: Magvető Kiadó,
- G. Fekete, É., Hubai, L., Kiss, J. and Mihály, M. (2017) "Social Enterprise in Hungary", ICSEM Working Papers, No. 47, Liege: The International Comparative Social Enterprise Models (ICSEM) Project.
- G. Fekete É., Hubai L., Mihály M., Kiss J. (2017) *Social enterprise in Hungary* ICSEM Working Paper (megjelenés alatt).
- G. Fekete É. (2014) A szociális és szolidáris gazdaság csírái a magyarországi vidéki térségekben. *DETUROPE – The Central European Journal Of Regional Development And Tourism* 6 (3) 2014 ISSN 1821-2506
- G. Fekete É., Hámori G., Vincze M. (2014) *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe*. Country Report: Hungary. European Commission.
- Kákai L. (2009) *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*. Pécs: IDResearch Kft./Publikon Kiadó.
- Kovács I. (szerk.) (2005) *A civil szervezetek és a területfejlesztési politika*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete. 140 p.
- Kuti É. (1998) *Hívjuk talán nonprofitnak ... A jótékonyosság, a civil kezdeményezések és az állami keretből kiszoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Les, E., Kolin M. (2009) East-Central Europe. In: Kerlin J. A., szerk. *Social Enterprise. A global comparison*, Lebanon: Tufts University Press, 35-63.
- Nárai M. (2003) *Civil szervezetek egy kisváros életében*. TÉT, 17. 1. pp. 91-115.
- Pálné Kovács I. (1999) *Regionális politika és közigazgatás*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 1999, 282 p. (Területi és Települési Kutatások, 14., Studia Regionum)
- Salamon, L. M., Anheier H. K. (1999) *Szektor Születik II. - Összefoglaló egy nemzetközi nonprofit kutatás második szakaszáról*. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Budapest: Acta Civitalis, Civitalis Egyesület.
- Skrabski Á., Kopp M. (2008) *A bizalom, mint a társadalmi tőke központi jellemzője*. www.vigilia.hu/2008/10/skrabski.htm

Statisztikai adatok:

KSH Statisztikai Tükör, Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2019. 12.23
<http://www.ksh.hu/gazdasagi-es-nonprofit-szervezetek>
https://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=1050994&p_lang=HU

KSH, Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2015
http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=953125&p_temakor_kod=KSH&p_lang=hu

Nonprofit szervezet Magyarországon, 2003-2017
<http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haDetails.jsp?query=kshquery&lang=hu>

NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN HUNGARY

ESZTER BUCHER, PH.D.

In the 21st century, due to the development of communication and transportation system and technology our limits have expanded in space and time. We live in an accelerated, globalized world, while social actions and nonprofit organizations represent a completely different set of values. The importance of local communities must be emphasized, as they are the building elements of civil society contributing to the transmission of fundamental values, the creation of a well-functioning local society, and the formation of social and economic life.

In the three decades since the change of regime in Hungary, the non-profit sector has undergone significant growth and development, but it has still not integrated fully in Hungarian society. The political, economic and social transformation that took place in the country since the late 1980s facilitated the development of the civil sphere, as a result of the removal of former barriers the development was dynamic. In accordance with the conditions and goals outlined by the law, a wide variety of organizations were established with many different functions. In addition to large national foundations, associations and non-profit enterprises numerous small non-governmental organizations were formed with limited resources, representing the goals and interests of local communities.

In the first part of my publication I present the history of the formation and development of non-profit organizations in Hungary after the change of regime, and I also discuss the differences between the concept of a non-governmental organization and a non-profit organization. Following this, my aim is to elaborate on the structure, basic organizational types, main areas of activity and employment structure of the Hungarian non-profit sector, as well as to examine the types of income, and to outline the possible future trends, in particular the role and future opportunities of social enterprises.

Keywords: nonprofit organizations, local communities, social enterprises